

Αγγελική Ράλλη
Πανεπιστήμιο Πατρών
ralli@upatras.gr

Δήμητρα Μελισσαροπούλου
Πανεπιστήμιο Πατρών
dmelissa@upatras.gr

Ο Υποκορισμός στη Διαλεκτική Ποικιλία της Κοινής Νεοελληνικής¹

1. Εισαγωγή

Στην παρούσα εργασία εξετάζουμε την πραγμάτωση του υποκορισμού μέσω της παραγωγικής διαδικασίας της επιθηματοποίησης στην κοινή νεοελληνική και στη διαλεκτική της ποικιλία, όπως εντοπίζεται στα διαλεκτικά συστήματα που τοποθετούνται γεωγραφικά εκτός του σημερινού ελλαδικού χώρου. Τα δεδομένα αντλούνται από τη μικρασιατική διάλεκτο των Κυδωνιών (αϊβαλιώτικα),² τα καππαδοκικά³, τα ποντιακά και τη γκρίκο (Gricco)⁴ της περιοχής του Σαλέντο της Κάτω Ιταλίας. Η μελέτη στηρίζεται σε πρωτογενείς και δευτερογενείς γραπτές πηγές (γραμματικές περιγραφές, παραμύθια, αινίγματα κ.λπ.) και στο διαλεκτικό υλικό προφορικού λόγου του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών, το οποίο συλλέγεται τα τελευταία επτά χρόνια.

Θα δείξουμε ότι, σε αντίθεση με την Κοινή Νεοελληνική (εφεξής ΚΝΕ), όπου ο υποκορισμός εμφανίζεται με ποικιλία επιθημάτων, ουσιαστικών και επιθέτων, ο υποκορισμός στις διαλέκτους περιορίζεται σε πολύ μικρότερο αριθμό επιθημάτων. Επιπλέον, η συσσώρευση των υποκοριστικών επιθημάτων που απαντά στην ΚΝΕ (π.χ. *μαν-ουλ-ίτσα*, *μικρ-ουλ-άκι*) είναι σχεδόν απαγορευτική στις διαλέκτους. Παράλληλα παρατηρείται σημαντικός περιορισμός στην έκφραση του γένους, υπό την έννοια ότι κάποιες διάλεκτοι δεν εμφανίζουν υποκοριστικά αρσενικού γένους, ενώ σε άλλες περιπτώσεις, η χρήση του αρσενικού είναι ‘μαρκαρισμένη’, εντοπίζεται δηλαδή σε μια συγκεκριμένη σημασιολογική κατηγορία.

Σε μια προσπάθεια ερμηνείας της παρατηρούμενης γλωσσικής ποικιλίας, προτείνουμε ότι ο μικρός αριθμός υποκοριστικών επιθημάτων στις διαλέκτους, η

¹ Η εργασία πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ II. Ευχαριστούμε ιδιαιτέρως τους Giorgio Filieri, Franco Fanciullo και Mark Janse για την πολύτιμη βοήθεια τους σε σχέση με τα δεδομένα της γκρίκο και της καππαδοκικής.

² Η αϊβαλιώτικη ανήκει στην ομάδα των βορειοελληνικών διαλέκτων και παρουσιάζει τα δύο κύρια χαρακτηριστικά του βόρειου φωνηεντισμού, την αποβολή των άτονων /i/ /u/ και τη μετατροπή των άτονων μέσων φωνηέντων /e/ και /o/ στα υψηλά /i/ και /u/ αντίστοιχα (βλ. Ράλλη προσεχώς). Τα παραδείγματα των υποκοριστικών της διαλέκτου που παρουσιάζονται στην εργασία διέπονται από τα παραπάνω χαρακτηριστικά. Παρόμοια με τη συγκεκριμένη διάλεκτο είναι και η επίσης μικρασιατική διάλεκτος των Μοσχονησίων.

³ Αντίθετα με τον ισχυρισμό του Κοντοσόπουλου (1994), υπάρχουν ακόμα φυσικοί ομιλητές των καππαδοκικών ιδιωμάτων. Είναι πρόσφυγες δεύτερης γενιάς και ζουν σε περιοχές του Βόλου, της Καρδίτσας καθώς και στη Μακεδονία.

⁴ Η γκρίκο (Gricco) ομιλείται στην περιοχή της Απουλίας. Σύμφωνα με κάποιους μελετητές θεωρείται βυζαντινής προέλευσης (βλ., μεταξύ άλλων, Morosi 1870), ενώ κατ’ άλλους (Rohlf 1977) είναι αρχαιοελληνικής καταγωγής.

απουσία συσσωρευτής τους και ο περιορισμός ως προς το γένος μπορούν να ερμηνευθούν ως τάση για δημιουργία ελάχιστων μορφολογικών δομών (morphological minimal structures). Με άλλα λόγια, οι διάλεκτοι αποφεύγουν, εκτός εάν είναι αναγκαίο, την αλλομορφία σε επίπεδο επιθημάτων, την ποικιλία στην έκφραση του γένους, όπως επίσης και την επανάληψη στοιχείων με την ίδια λειτουργία προκειμένου να επιτευχθεί μια βέλτιστη μορφή της γραμματικής (grammar optimization βλ. Kiparsky 1982, 2003).

2. Τα υποκοριστικά επιθήματα

2.1 Η ΚΝΕ εμφανίζει ένα σχετικά μεγάλο αριθμό επιθημάτων για τη δημιουργία υποκοριστικών ουσιαστικών και επιθέτων, και των τριών γραμματικών γενών, όπως φαίνεται ενδεικτικά στα ακόλουθα παραδείγματα:⁵

(1)α. -ακι	λουλουδ-άκι ₁₀	<	λουλούδ(ι) ₁₀
	ανθρωπ-άκι ₁₀	<	άνθρωπ(ος) ₁₀
	καρεκλ-άκι ₁₀	<	καρέκλ(α) ₁₀
β. -ακη(ς)	κοσμ-άκη(ς) ₁₀	<	κόσμ(ος) ₁₀
	Γιωργ-άκη(ς) ₁₀	<	Γιώργ(ος) ₁₀
γ. -ακ(ος)	δασκαλ-άκ(ος) ₁₀	<	δάσκαλ(ος) ₁₀
δ. -ιτσα	πεταλουδ-ίτσα ₁₀	<	πεταλούδ(α) ₁₀
ε. -ουλη(ς)	αδερφ-ούλη(ς) ₁₀	<	αδερφ(ός) ₁₀
	μικρ-ούλη(ς) _{1E}	<	μικρ(ός) _{1E}
	-ουλα		βρυσ-ούλα ₁₀
		<	βρύση ₁₀
		<	μικρ-ούλα _{1E}
		<	μικρ(ή) _{1E}
	-ουλι		κρυφτ-ούλι ₁₀
		<	κρυφτ(ό) ₁₀
		<	μικρ-ούλι _{1E}
		<	μικρ(ό) _{1E}
στ. -οπουλ(ο)	βοσκ-όπουλ(ο) ₁₀	<	βοσκ(ός) ₁₀
/οπουλα	χωριατ-οπούλ(α) ₁₀	<	χωριάτ(ης) ₁₀
ζ. -ουτσικ(ος/η/ο)	νοστιμούτσικ(ος/η/ο) _{1E}	<	νόστιμ(ος) _{1E}

2.2. Στα αϊβαλιώτικα ο αριθμός των επιθημάτων είναι συγκριτικά μικρότερος, αφού μόνο τρία επιθήματα βρίσκονται σε χρήση (Σακκάρης 1940, Ράλλη προσεχώς):

(2)α. -ελ'(ι)	τραπιζ-έλ'	<	τραπέζ
β. -ουδα	βαρκ-ούδα	<	βάρκα
γ. -ι	πουρτ-ί	<	πόρτα

Το -ελ' είναι το πλέον παραγωγικό. Συνδέεται σχεδόν με όλες τις βάσεις που μπορούν να δημιουργήσουν υποκοριστικό, δηλαδή με βάσεις και των τριών γενών, με προσηγορικά και κύρια ονόματα, με επίθετα, με δάνειες ή μη δάνειες βάσεις, ενώ απαντά – αν και όχι συχνά – σε μορφολογικά σύνθετους σχηματισμούς.

(3)α. δασκαλ-έλ' < δάσκαλ(ος) (αρσενικό)

⁵ Εκτός από αυτά τα επιθήματα υπάρχουν και άλλα λαϊκής προέλευσης (π.χ. *πετρ-άδι*, *λα-ουτζίκος*) ή αρχαιοελληνικής (π.χ. *πυργ-ίσκος*, *σωματ-ίδιο*, κ.λπ.) τα οποία δεν τόσο παραγωγικά όπως και τα προαναφερθέντα και δεν ανήκουν στον αυθόρμητο προφορικό λόγο. Ως εκ τούτου δεν θα τα λάβουμε υπόψη.

- β. καριγλ-έλ' < καρέγλα (θηλυκό)
 γ. καρπουζ-έλ' < καρπούζ (ουδέτερο)
 δ. Αϊβαλ-έλ' < Αϊβαλί (τοπωνύμιο)
 ε. Γιανν-έλ' < Γιάν'ς (κύριο όνομα)
 στ. μικρ-έλ' < μικρος (επίθετο)
 ζ. μναρ-έλ' < μναρέλ' (δάνειο) 'μναρές'
 η. κουντουγν-έλ' < κουντουγούν' (σύνθετο) 'είδος ρουχισμού'

Το *-ουδα* δημιουργεί υποκοριστικά από θηλυκές βάσεις και εναλλάσσεται με το *-έλ'*, καθώς η πλειοψηφία των μη έμψυχων θηλυκών, αλλά και αρκετά έμψυχα, εμφανίζουν και τις δύο μορφές:

- (4) ακλησσ-ούδα / ακλησσ-έλ' < ακλησσά
 γατ-ούδα / γατ-έλ' < γάτα

Τέλος το *-i* εμφανίζεται σε περιορισμένο αριθμό μη ανθρώπινων ουσιαστικών και βρίσκεται και αυτό αντιμέτωπο με την παραγωγικότητα του *-ελ'*, καθώς κάθε μορφή σε *-i* εμφανίζει στα αϊβαλιώτικα μια δεύτερη σε *-ελ'*:

- (5) πουρτ-ί / πουρτ-έλ' < πόρτα
 κακν-ί / κακν-έλ' < κάκνους 'γαλοπούλα'

2.3. Ιδιαίτερα περιορισμένος είναι και ο αριθμός των υποκοριστικών επιθημάτων της γκρίκο (Filieri 2001). Αυτά είναι τα εξής:

- *-uddhi*: συνδέεται με αρσενικά ουσιαστικά σε *-o* (αντίστοιχα της ΚΝΕ σε *-ος*, *6α*), με ουδέτερα σε *-o* (*6β*) και με επίθετα (*6γ*):

- (6)α. *anem-uddhi* < *anemo*
 'αεράκι' αέρας
 β. *tserat-uddhi* < *tserato*
 'κερατάκι' κέρατο
 γ. *xlor-uddhi* < *xloro*
 'χλωρούλι' χλωρό

- *-eddha*: συνδυάζεται με θηλυκές βάσεις, τόσο ιταλογενείς (*7α*) όσο και ελληνογενείς (*7β*):

- (7)α. *ornit-eddha* < *ornita*
 'κοτούλα' κότα
 β. *ciner-eddha* < *cenere*
 'σταχτίτσα' στάχτη

- *-a(k)i*: συνδέεται κυρίως με ουδέτερα σε *-i*, ελληνογενή (*8α*) και μη ελληνογενή (*8β*):

- (8)α. *atzar-a(k)i* < *atzari*
 ψαράκι b ψάρι

β. *marteddh-a(k)i* < *marteddhi*⁶
 σφυράκι σφυρί

Αξίζει να σημειωθεί ότι μολονότι τα υποκοριστικά επιθήματα της κοινής ιταλικής (*-ino*, *-etto*, *-ello* και *-uccio*), με την οποία η διάλεκτος βρίσκεται σε καθεστώς γλωσσικής επαφής, είναι στην πλειονότητα των περιπτώσεων ευαίσθητα στο γένος του ουσιαστικού με το οποίο συνδέονται, και τα παράγωγα υποκοριστικά διατηρούν το γένος των βάσεων, η διάλεκτος δεν υιοθετεί την ίδια στρατηγική. Παρατηρούμε ότι τα υποκοριστικά επιθήματα της γκρίκο είναι φορείς συγκεκριμένου γραμματικού γένους, το οποίο κληρονομείται στους παράγωγους σχηματισμούς.

2.4. Σε ό,τι αφορά την καππαδοκική, ο αριθμός των υποκοριστικών επιθημάτων είναι επίσης μικρός (Dawkins 1916, Janse προσεχώς). Σχηματίζονται ουδέτερα και θηλυκά παράγωγα, ενώ απουσιάζουν εντελώς τα αρσενικά. Παρατηρούνται τα ακόλουθα επιθήματα:

- *-οκκο/-οππο*: είναι εξαιρετικά παραγωγικό και δημιουργεί παράγωγα γένους ουδέτερου, ενώ συνδέεται με βάσεις όλων των γραμματικών γενών, ελληνογενείς και δάνειες:

(9) **-οκκο /οππο** κλουρ-όππο < κλουρ 'κουλούρι'
 κορτσ-όππο < κορίτσ 'κορίτσι'
 κορ-όκκο < κορκός 'κρόκος'

- *-ιτσα*: συνδέεται με βάσεις θηλυκών ουσιαστικών:

(10) **-ιτσα** γιασκαλ-ίτσα < γιασκάλα 'δασκάλα'
 κακ-ίτσα < κάκα 'γιαγιά'

- *-κα*: συνδέεται με δισύλλαβες έμψυχες βάσεις ουσιαστικών, κυρίως τουρκικής προέλευσης, καθώς κατά το Συμεωνίδη (1975) και το ίδιο αποτελεί τουρκικό δάνειο.⁷

(11) **-κα** τατά-κκα < τατάς 'νουνός'
 κουρί-κκα / κιρί-κκα < κουρί 'γάιδαρος'

Αντίθετα με την αϊβαλιώτικη και τη γκρίκο, η καππαδοκική εμφανίζει το υποκοριστικό επίθημα *-ίσκο/-ούσκο/-ούτσκο* για το σχηματισμό υποκοριστικών επιθέτων, ενώ μια διαφορά στο αρχικό φωνήεν ποικίλλει από χωριό σε χωριό ή από ζώνη σε ζώνη, σύμφωνα με τον Janse (προσεχώς):

⁶ Το *-eddi* δεν αναγνωρίζεται ως υποκοριστικό επίθημα στη διάλεκτο γιατί προσαρμόζει τα ιταλικής προέλευσης ονόματα σε *-ello*, όπως φαίνεται στα ακόλουθα παραδείγματα (Rohlfs 1977):

(ii) *martello* > *marteddi* 'σφυρί'
castello > *casteddi* 'κάστρο'

Τα υποκοριστικά των συγκεκριμένων ουσιαστικών σχηματίζονται με το *-a(k)i*.

(iii) *marteddhai* < *marteddi*
casteddhai < *casteddi*

⁷ Το *-ka/-kas* σύμφωνα με το Συμεωνίδη (1975: 403-147) ανάγεται σε ένα τελικό *-k* με υποκοριστική σημασία που απαντά σε λέξεις τουρκικών γλωσσών. Υποστηρίζεται ότι η εισαγωγή του στην ΚΝΕ (π.χ. *μπαμπάκας*) έγινε δια μέσου λέξεων των μικρασιατικών ιδιωμάτων.

- (12)α. μικρ-ούσκο / μικρ-ίσκο / μισ-ίσκο < μικρό
β. πρασιν-ούτσκο / πρασιν-ίτσκο < πράσινο

Είναι αλήθεια ότι τα υποκοριστικά επιθήματα της καππαδοκικής είναι περισσότερα απ'ό,τι σε άλλες διαλέκτους. Παρ'όλα αυτά, είναι λιγότερα σε σχέση με την ΚΝΕ, και υπόκεινται σε αυστηρότερους περιορισμούς, υπό την έννοια ότι επιλέγουν βάσεις με αυστηρά κριτήρια και δεν εμφανίζουν την ελεύθερη εναλλαγή που υπάρχει στην ΚΝΕ. Για παράδειγμα, απουσιάζουν τα επιθήματα που σχηματίζουν υποκοριστικά αρσενικού γένους και μια βάση ουσιαστικού δέχεται μόνον ένα συγκεκριμένο επίθημα. Αντίθετα, τα *-ακι*, *-ουλι*, *-ιτσα* της ΚΝΕ μπορούν να συνδυαστούν με την ίδια βάση θηλυκού γένους:

- (13) ΚΝΕ
μελισσ-άκι
μελισσ-ούλι
μελισσ-ίτσα

2.4 Στην ποντιακή το επίθημα *-οπον* είναι το πλέον παραγωγικό (βλ. Κουτίτα-Καϊμάκη 1984: 32), καθώς συνδέεται χωρίς περιορισμούς με βάσεις ουσιαστικών. Συμπεριφέρεται δηλαδή όπως το *-ακι* της ΚΝΕ:

- (14) σκυλ-όπον < σκύλος
τρυγον-όπον < τρυγόνα
ελαφ-όπον < ελάφι

Παραγωγικό όμως είναι και το θηλυκού γένους επίθημα *-ιτσα*, το οποίο προστίθεται σε θηλυκές βάσεις ουσιαστικών και επιθέτων, ενώ στην ΚΝΕ και στην καππαδοκική συνδέεται μόνο με ουσιαστικά:

- (15) γυναικ-ίτσα < γυναίκα
φιλ-ίτσα < φίλη
καλ-ίτσα < καλή

Σε κοινή χρήση απαντά και το επίθημα *-ουδι*, το οποίο συναντάμε σε μερικά βόρεια ιδιώματα, για παράδειγμα στη Λήμνο:

- (16) λαγ-ούδι < λαγός
φακ-ούδι < φακή
γυρ-ούδι < γύρος

Η παραγωγικότητα του τελευταίου είναι όμως αρκετά περιορισμένη σε σχέση με αυτή των *-οπον* και *-ιτσα*. Αξίζει να σημειωθεί ότι, σε αρκετές περιπτώσεις, τα όρια μεταξύ επιθήματος και βάσης είναι ασαφή ώστε η σημασία του παραγώγου δεν φέρει την έννοια του υποκορισμού. Σε αυτές τις περιπτώσεις, το *-ουδι* επαναναλύεται ως μέρος της βάσης.

- (17) ζαρ-ούδι < ζάρα 'τουλούπα μαλλί'
αποχτεν-ούδι < αποχτένι 'στουπί'

Σε σχέση με τις υπόλοιπες περιφερειακές διαλέκτους που εξετάσαμε ως τώρα η ποντιακή διαφοροποιείται στη χρήση του παραγωγικού υποκοριστικού επιθήματος *-ιτ(ος)/-ιτση(ς)* (σε ελεύθερη εναλλαγή) το οποίο δημιουργεί υποκοριστικά αρσενικού γένους (Οικονομίδης 1958, Τσοπουρίδης 1998). Ως προς αυτό το σημείο μοιάζει αρκετά με την ΚΝΕ και τη χρήση των επιθημάτων *-ουλης, -ακος, -ακης* και *-ακας*

(18) **-ιττος**

φιλ-ίτσης < φίλος
 δάβολ-ίττος < δάβολος

Μια προσεκτικότερη μελέτη των δεδομένων δείχνει ότι η δημιουργία ποντιακών αρσενικών υποκοριστικών είναι πιο περιορισμένη απ'ό,τι στην ΚΝΕ δεδομένου ότι το επίθημα *-itsos/-itsis* επιλέγει βάσεις με το χαρακτηριστικό [+έμφυχο].

Αρσενικού γένους είναι και τα υποκοριστικά σε *-κας*, κυρίως στην κατηγορία των κυρίων ονομάτων. Σε μικρότερη κλίμακα απαντούν και με άλλες βάσεις που δηλώνουν συγγένεια (π.χ. *τατά-κας, γιό-κας, μπασά-κας*), ο αριθμός των οποίων είναι εξαιρετικά περιορισμένος.

Τέλος, στην ποντιακή, όπως στην ΚΝΕ (1) και στην καππαδοκική, εμφανίζονται υποκοριστικά επιθήματα επιθέτων, τα *-ικος* και *-ι/ουτσικος*. Αξίζει να τονιστεί ότι είναι ιδιαίτερα παραγωγικά, αφού συνδέονται και με βάσεις αντωνυμιών και επιρρημάτων:

(19)α. **-ικος** 'δηλώνει μικρό μέγεθος ή ποσότητα'

μικρ-ίκος < μικρός
 ποσ-ίκος < πόσος

β. **-ι/ουτσικος** 'δηλώνει ίδια ποιότητα με τη βάση αλλά σε μικρότερο βαθμό'

κοντ-ίτσικος < κοντός
 καμποσ-ούτσικος < καμπόσος
 λ-ίτσικον < λιον 'λίγο'
 πιρν-ίτσικον < πιρνί 'πρωϊ -πρωϊ'

3. Διαδιαλεκτικές στρατηγικές στην πραγμάτωση του υποκορισμού

3.1. Συνδυαστικότητα

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη μελέτη της πραγμάτωσης του υποκορισμού στις υπό εξέταση διαλέκτους παρουσιάζει ο συνδυασμός των επιθημάτων μεταξύ τους, ο οποίος αποτελεί χαρακτηριστικό των φυσικών γλωσσών. Για παράδειγμα, μια βάση της ΚΝΕ μπορεί να δεχτεί δύο διαφορετικά υποκοριστικά επιθήματα, το ένα μετά το άλλο, τοποθετούμενα σε μια συγκεκριμένη σειρά: το *-ουλι-* είναι πάντα πρώτο και ακολουθείται από τα εξής επιθήματα:

- **-ιτσα**⁸:

⁸Ο αντίστροφος συνδυασμός *-ιτσουλα* (π.χ. *καρφιτσούλα*) δεν είναι παραγωγικός, αφού η σχέση της λέξης *καρφίτσα* με τη λέξη *καρφί* δεν είναι σημασιολογικά διαφανής.

(20) βαρκ-ουλ-ίτσα

- -ακ(ος):

(21) μισθ-ουλ-άκ(ος)

- -ακι⁹ :

(22) αυγ-ουλ-άκι

- -ικ(ος)/ο:

(23) εξυπν-ούλ-ικ(ος)

Αντίθετα, στις περισσότερες διαλέκτους δεν υπάρχουν συνδυασμοί υποκοριστικών επιθημάτων. Για παράδειγμα, στα αϊβαλιώτικα τα υποκοριστικά των ονομάτων *μικρό* και *βάρκα* δίνονται μόνο ως *μκρέλ'* και *βαρκέλ'* ή *βαρκούδα*. Αξίζει να τονιστεί ότι στη συγκεκριμένη διάλεκτο τα υποκοριστικά επιθήματα είναι πάντα καταληκτικά (closing suffixes), σύμφωνα με την ορολογία των Aronoff και Furhop (2001), υπό την έννοια ότι την εμφάνισή τους ακολουθεί μόνο κλιτικό επίθημα και όχι άλλο παραγωγικό, όπως συμβαίνει στην ΚΝΕ (π.χ. *μικρ-ούλ-ικ-ος*). Την ίδια συμπεριφορά επιδεικνύουν και τα υποκοριστικά επιθήματα της γκρίκο και της καππαδοκικής. Για παράδειγμα, στην γκρίκο, η παρουσία ενός υποκοριστικού επιθήματος αποκλείει την προσθήκη άλλου ομοειδούς επιθήματος και συνδυασμοί σε *-aki+uddhi* κρίνονται ως αντιγραμματικοί (π.χ. **spirun-ak-uddhi < spiruni*). Η αντίθετη σειρά *-uddhi+aki* δεν φαίνεται επίσης να χρησιμοποιείται, αφού στο σύνολο του υλικού μας βρέθηκε μόνον ένα παράδειγμα συνδυασμού των δύο επιθημάτων (*rekk-uddh-a(k)i < rekk-uddhi < recco* 'μοσχάρι'). Ακόμα και στην ποντιακή, όπου απαντά συσώρευση υποκοριστικών επιθημάτων, αυτή δεν γίνεται με συστηματικό και παραγωγικό τρόπο. Λιγοστά είναι τα παραδείγματα στα οποία η δομή της βάσης και του πρώτου επιθήματος (-ιδι) αναγνωρίζεται να έχει υποκοριστική λειτουργία. Τέτοια είναι τα *σκαφ-ιδ-όρον*, *πουτσ-ιδ-όρον* και *παχτσ-αδ-όρον*, στα οποία υπάρχει η παρουσία του ελάχιστα παραγωγικού επιθήματος *-α/-ιδι*. Η Κουτίτα-Καϊμάκη (1984: 33) επισημαίνει ότι η συσώρευση επιθημάτων της ποντιακής δικαιολογείται από την εξασθένηση της υποκοριστικής σημασίας του πρώτου κατά σειράν επιθήματος. Πράγματι, οι λέξεις *λιθαρόπον*, *ζωναρόπον*, και *σακουλόπον* φαίνεται να επιβεβαιώνουν αυτή την παρατήρηση αφού οι αντίστοιχες *λιθάρι*, *ζωνάρι* και *σακούλι* δεν αποτελούν υποκοριστικά σε συγχρονικό επίπεδο.

3.2. Γένος

Σύμφωνα με τη Ralli (2002) και Ράλλη (2003), η ελληνική θεωρείται τυπικό δείγμα γλώσσας στην οποία η απόδοση του γένους στηρίζεται εν μέρει στη σημασία και εν μέρει στη μορφή. Το γένος αποδίδεται στα [+ανθρώπινα] ουσιαστικά με βάση ένα κανόνα που αφορά τη συμφωνία γραμματικού και φυσικού γένους, ενώ στα [-ανθρώπινα] με βάση μορφολογικά κριτήρια, συγκεκριμένα εξαρτάται από την κλιτική τάξη (inflection class) της βάσης. Σε επίπεδο παραγωγής, η αναφορά σε μορφολογικά κριτήρια επιτρέπει κατά τη Ralli να προβλέψουμε ότι το γένος προέρχεται από το παραγωγικό επίθημα, το οποίο κληροδοτείται στο ουσιαστικό βάσει των

⁹ Ο συνδυασμός *-ουλ-ακι* απαντά και σε υποκοριστικά που δεν έχουν ενδιάμεση δόκιμη μορφή σε *-ουλι* (π.χ. *δενδρουλάκι < *δενδρούλι*).

γλωσσολογικών αρχών της κεφαλής (headedness) και της μεταπήδησης χαρακτηριστικών (feature percolation). Με άλλα λόγια, το παραγωγικό επίθημα που αποτελεί την κεφαλή του σχηματισμού δίνει τα μορφοσυντακτικά του χαρακτηριστικά στο σχηματιζόμενο στοιχείο. Πράγματι, στις υπό εξέταση διαλέκτους παρατηρούμε ότι ο καθορισμός του γένους των υποκοριστικών εξαρτάται κατά ένα μεγάλο βαθμό από τους μορφολογικούς περιορισμούς που θέτουν τα επιθήματα. Για παράδειγμα, το *-ελ'* της αϊβαλιώτικης, τα *-uddhi* και *-a(k)i* της γκρίκο και το *-οπο(ν)* της ποντιακής κληροδοτούν στο σχηματιζόμενο στοιχείο το ουδέτερο γένος.

Διερευνώντας την τιμή του γραμματικού γένους στα υποκοριστικά των διαλέκτων, παρατηρούμε ότι οι τελευταίες διαφοροποιούνται σε σχέση με την ΚΝΕ ως προς την παρουσία του αρσενικού. Συγκεκριμένα, αρσενικού ή θηλυκού γένους βάσεις της ΚΝΕ δίνουν όμοια ως προς το γένος υποκοριστικά, αλλά παράλληλα και ουδέτερα, όπως φαίνεται στα ακόλουθα παραδείγματα:

(24) ΚΝΕ:	Βάση	Υποκοριστικό ίδιου γένους	Υποκοριστικό ουδέτερου γένους
	κήπ(ος)	κηπ-άκ(ος)	κηπ-άκι
	καρέκλα	καρεκλ-ίτσα	καρεκλ-άκι

Βάσει μιας στατιστικής έρευνας ο Daltas (1985: 74) διεπίστωσε ότι το 78.4 % των δειγμάτων των υποκοριστικών της ΚΝΕ ήταν ουδέτερου γένους. Πρότεινε λοιπόν ότι “η πιθανότητα ενός υποκοριστικού να είναι ουδέτερου γένους είναι μεγαλύτερη από την πιθανότητα να είναι θηλυκού και η τελευταία είναι μεγαλύτερη από το να είναι αρσενικού”. Πράγματι, οι υπό εξέταση διάλεκτοι φαίνεται να ενισχύουν τα συμπεράσματα του Daltas σε σχέση με τη μικρή πιθανότητα εμφάνισης του αρσενικού γένους στα υποκοριστικά. Έτσι, σχηματισμοί όπως αυτοί σε *-ακ(ος) – ακη(ς)*, *-ακα(ς)* της ΚΝΕ απουσιάζουν από τη διαλεκτική της ποικιλία. Ειδικότερα, παρατηρήσαμε στην ενότητα 2 ότι τα αϊβαλιώτικα υποκοριστικά υιοθετούν το ουδέτερο γένος, εκτός από την περίπτωση των θηλυκών βάσεων όπου χρησιμοποιείται και το θηλυκό γένος *-ουδα*. Ειδικά γι’ αυτή τη διάλεκτο, φαίνεται ότι η μορφολογική λειτουργία του υποκορισμού έχει αποκτήσει ως πρωτοτυπικό γένος το ουδέτερο (Melissaropoulou & Ralli 2006). Είναι επίσης ενδεικτικό ότι ακόμα και το *-ώ* των θηλυκών κυρίων ονομάτων εμφανίζεται ως ουδέτερο στα αϊβαλιώτικα (π.χ. του Κατίν’κου, του Λινιώ, κ.λπ.).

Το ουδέτερο γένος φαίνεται να υπερισχύει και στη γκρίκο, όπου όμως το θηλυκό γένος αντιστέκεται, καθώς δεν αλλάζει τιμή κατά τον υποκορισμό (βλ. υποκοριστικά σε *-eddha*). Αυτή η μικρή διαφοροποίηση των δύο διαλέκτων θεωρούμε ότι οφείλεται στην επίδραση της ιταλικής, συγκεκριμένα της σαλεντινής διαλέκτου, από την οποία έχει εισαχθεί το θηλυκό υποκοριστικό *-eddha* (από το λατινικό *-ella* κατά το Fanciullo 2005, προσωπική επικοινωνία).

Στην καππαδοκική αντίστοιχα, το πλέον παραγωγικό επίθημα είναι το ουδέτερου γένους *-οππο/-οκκο*, το οποίο υπόκειται σε μηδενικούς περιορισμούς. Εξαιρεση αποτελούν τα υποκοριστικά με ονοματικές βάσεις που δηλώνουν όρους συγγενείας, τα οποία δεν σχηματίζονται με το ουδέτερου γένους *-οππο*, αλλά με το θηλυκού γένους *-κα*, ακόμα και όταν το φύλο της βάσης είναι αρσενικό (π.χ. *τατάς > τατάκα*). Το φαινόμενο όμως αυτό είναι περιθωριακό καθώς η χρήση του συγκεκριμένου επιθήματος συνδέεται άμεσα με την ξενόγλωσση γλωσσική προέλευση των βάσεων.

Τέλος, μόνο στην ποντιακή εμφανίζονται υποκοριστικά αρσενικού γένους σε *-ιτσης/-ος* (π.χ. *φιλίτσης < φίλος*). Η κατανομή τους όμως ρυθμίζεται όχι από το

γραμματικό γένος αλλά από το φύλο της βάσης, αφού περιορίζονται σε λέξεις που είναι λεξικά μαρκαρισμένες με το χαρακτηριστικό [+ανθρώπινο]. Είναι λογικό λοιπόν να υποθέσουμε ότι το αρσενικό γραμματικό γένος εμφανίζεται για να υπηρετήσει κάποιο σκοπό, τη διατήρηση του φυσικού γένους (φύλου). Επομένως και στην ποντιακή η αμαρκάριστη τιμή του γένους στον υποκορισμό είναι το ουδέτερο, αφού τόσο το θηλυκό (με βάσεις θηλυκού γένους, βλ. ενότητα 2) όσο και το αρσενικό γένος εμφανίζονται υπό προϋποθέσεις.

Προσπαθώντας να ερμηνεύσουμε την κυριαρχία του ουδέτερου γένους στον υποκορισμό, λαμβάνουμε υπόψη το έργο των Corbett (1991), Jurafsky (1996), Magni (1999) και Creissels (1999), οι οποίοι έδειξαν ότι η έννοια του 'νέος X' (όπου X = βάση) υπήρξε κεντρική για την ανάπτυξη των υποκοριστικών σε γενετικά και τυπολογικά μη συγγενείς γλώσσες. Σύμφωνα επίσης με τον Grandi (2002: 133), τα νεαρά έμφυχα ονόματα (π.χ. *παιδί*) συνδέονται συστηματικά με το ουδέτερο γένος το οποίο λειτουργεί πρωτοτυπικά ως ταξινομητής, καθώς η επιλογή του υπογραμμίζει μια αντιληπτική ιδιαιτερότητα, την αδυναμία καθορισμού του φύλου. Υπό αυτή την έννοια θεωρείται η αμαρκάριστη τιμή για τον υποκορισμό. Όπως είδαμε, οι τιμές του γραμματικού γένους στο διαλεκτικό υποκορισμό επιβεβαιώνουν αυτές τις θέσεις δεδομένου ότι κυρίαρχη τιμή είναι το ουδέτερο, ενώ το αρσενικό είτε απουσιάζει είτε η παρουσία του συνδέεται άμεσα με το φυσικό γένος (βλ. ποντιακή).

Συνοψίζοντας, τις παρατηρήσεις μας σχετικά με τις τιμές του γραμματικού γένους στον υποκορισμό, υποστηρίζουμε ότι ο τελευταίος σε σχέση με την παρουσία του γραμματικού γένους μπορεί να τοποθετηθεί σε μια κλίμακα ενός συνεχούς με πόλους την παρουσία των τριών τιμών γένους και αυτή της μοναδικής τιμής, δηλαδή του πλέον αμαρκάριστου ουδέτερου. Η KNE που τοποθετείται στον αριστερό πόλο του συνεχούς, διαθέτει και τις τρεις τιμές γραμματικού γένους στον υποκορισμό. Στο εσωτερικό του συνεχούς και κοντά στην KNE τοποθετείται η ποντιακή, στην οποία, όπως υποστηρίξαμε, το αρσενικό εμφανίζεται για να υποστηρίξει το αρσενικό φύλο. Στη συνέχεια, τοποθετούνται οι περιπτώσεις στις οποίες το αρσενικό γραμματικό γένος απουσιάζει εντελώς, ενώ το ουδέτερο είναι αυτό που κυριαρχεί και χαρακτηρίζει το σύνολο της μορφολογικής διαδικασίας του υποκορισμού. Εδώ τοποθετούνται οι άλλες διάλεκτοι που εξετάσαμε, τα αϊβαλιώτικα, τα καπαδοκικά και η γκρίκο. Τέλος, για το δεξί πόλο του συνεχούς δεν έχουμε ακόμα εντοπίσει διάλεκτο με μοναδική τιμή γένους, δηλαδή το ουδέτερο.

Παρουσία γραμματικού γένους στον υποκορισμό της ελληνικής

3 τιμές γένους (ουδ, θηλ, αρσ)	2 τιμές γένους (ουδ, θηλυκό, αρσενικό φυσικό-γραμμα. γένος)	2 τιμές γένους (ουδ, θηλυκό)	1 τιμή γένους (ουδ)
KNE	ποντιακή	καπαδοκική αϊβαλιώτικη γκρίκο	;

4. Βελτιστοποίηση στη μορφολογία

Με βάση τις παρατηρήσεις των προηγούμενων παραγράφων, θα θέλαμε να προτείνουμε ότι η παρατηρούμενη γλωσσική διαφοροποίηση σε σχέση με τον υποκορισμό μπορεί να ερμηνευθεί ως μια τάση των γλωσσικών συστημάτων, στη

συγκεκριμένη περίπτωση των υπό εξέταση διαλέκτων, να διαθέτουν ελάχιστες μορφολογικές δομές (minimal structures), η οποία συμβάλλει στη βελτιστοποίηση της γραμματικής (grammar optimization) (βλ. και Melissaropoulou & Ralli 2006). Τον όρο εισήγαγε πρώτος ο Kiparsky (1982, 2003) στο χώρο της Ιστορικής Γλωσσολογίας σχετικά με την εμφάνιση αναλογικών σχηματισμών, οι οποίοι βοηθούν στη διαμόρφωση ενός ομαλότερου και οικονομικότερου γραμματικού συστήματος. Υιοθετώντας την ίδια έννοια, ισχυριζόμαστε ότι στην παραγωγή, και ειδικότερα στη μορφολογική διαδικασία του υποκορισμού, οι παρατηρούμενες μεταξύ των διαλέκτων διαφορές δεν είναι τυχαίες αλλά εντάσσονται στο πλαίσιο της υιοθέτησης μιας βέλτιστης μορφολογικής δομής που εμφανίζει μικρότερη πολυπλοκότητα. Πράγματι, ο μικρός αριθμός επιθημάτων σε κάποιες διαλέκτους, η απουσία συσσώρευσης τους καθώς και η απουσία του αρσενικού γραμματικού γένους δημιουργεί λιγότερη μορφολογική πολυπλοκότητα, απαιτεί λιγότερους γραμματικούς κανόνες, επομένως εντάσσεται σε ένα σύστημα πιο οικονομικό.

Η έρευνα όσον αφορά το διαλεκτικό υποκορισμό δεν έχει καλύψει ακόμα το σύνολο των διαλέκτων της ελληνικής. Κατά συνέπεια, δεν είμαστε θέση, τουλάχιστον όχι ακόμη, να υποστηρίξουμε ότι η βελτιστοποίηση της γραμματικής διακρίνει γενικώς το διαλεκτικό υποκορισμό της ελληνικής, σε αντιδιαστολή με την πρότυπη γλώσσα. Στη φάση αυτή μπορούμε με ασφάλεια να ισχυριστούμε ότι αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα των περιφερειακών διαλεκτικών της ποικιλιών. Υπάρχει όμως ανάγκη για μια διεξοδικότερη μελέτη του φαινομένου στο σύνολο των ελληνικών διαλέκτων προκειμένου να διερευνηθούν οι κοινές στρατηγικές στην πραγμάτωση του υποκορισμού, αλλά και οι δια-διαλεκτικές διαφοροποιήσεις. Τίθεται βέβαια το ερώτημα γιατί το γλωσσικό σύστημα της ΚΝΕ δεν ακολουθεί την ίδια τακτική, αλλά εμφανίζει μεγαλύτερο πλούτο υποκοριστικών επιθημάτων, επιτρέπει τη συσσώρευσή τους, την εναλλαγή και διαθέτει επιθήματα και για τα τρία γένη. Θα θέλαμε να προτείνουμε ότι αυτή η συμπεριφορά οφείλεται σε εξωγλωσσικούς παράγοντες, δεδομένου ότι η ΚΝΕ έχει δεχθεί πλήθος παρεμβάσεων και επιρροών, κυρίως από τη λόγια γλώσσα, που συνέβαλαν στη δημιουργία του συγκεκριμένου γλωσσικού συστήματος.

Βιβλιογραφία

- Aronoff, M. & Furhop, N. (2001). Closing Suffixes and the Monosuffix Constraint. *Natural Language and Linguistic Theory* 20:451-90.
- Corbett, G. (1991). *Gender*. Cambridge: CUP.
- Creissels, D. (1999). Origine et évolution des diminutifs et augmentatifs dans quelque langues africaines. *Sillexicales* 2:29-35.
- Daltas, P. (1985). Some Patterns of Variability in the Use of Diminutive and Augmentative Suffixes in Spoken Modern Greek Koine (MGK). *Glossologia* 4:63-88
- Dawkins R. (1916), *Modern Greek in Asia Minor*, Cambridge: CUP.
- Filieri, V. G. (2001). *Ivò Milò to Griko. Βασική μέθοδος των Ελληνικών του Salento σε Σύγκριση με τα Νέα Ελληνικά*. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας & Πολιτισμού.
- Grandi, N. (2002). *Sufissi Valutativi*. Milano: Francoangelli
- Janse, M. (προσεχώς). Η Καππαδοκική Διάλεκτος. Χ. Τζιτζιλής (επιμ.) *Η Ελληνική Γλώσσα και οι Διάλεκτοί της*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής γλώσσας.
- Jurafsky, D. (1996). Universal Tendencies in the Semantics of the Diminutive. *Language* 72,3:533-578.

- Katramadou, K. (2001). *The Greek Diminutive*. Ph.D. Diss., Rand Afrikaans University.
- Kiparsky, P. (1982). *Explanation in Phonology*. Dordrecht: Foris.
- Kiparsky, P. (2003). Analogy as Optimization: Exceptions to Siever's Law in Gothic. A. Lahiri (επιμ). *Analogy, Levelling, Markedness*. Mouton de Gruyter. 15-46.
- Κοντοσόπουλος, Ν. Γ. (1994). *Διάλεκτοι και Ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*. Αθήνα: Γρηγόρης
- Κουτίτα-Καϊμάκη Μυρτώ (1984). *Ο Υποκορισμός στην Ποντιακή*. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή. Θεσσαλονίκη.
- Magni, E. (1999). Sémantique du diminutif et relations d'appartenance, *Sillexicales* 2:139-148.
- Melissaropoulou, D. & A. Ralli (2006). Optimization in Grammar: A Contrastive Analysis of Diminutive Suffixation in Standard Modern Greek and the Asia Minor Dialect of Aivali. *Proceedings of the 7th International Conference of Greek Linguistics* York: ηλεκτρονική δημοσίευση.
- Morosi, G. (1870). *Studi sui Dialetti Greci della Terra di Otranto*. Lecce: Tipografia Editrice Salentina.
- Οικονομίδης, Δ. (1958). *Γραμματική της Ελληνικής Διαλέκτου του Πόντου*. Ακαδημία Αθηνών: Λεξικογραφικό Δελτίον, Παράρτημα Ι.
- Ralli, A. (2002). The Role of Morphology in Gender Determination: Evidence from Modern Greek. *Linguistics* 40,3:519-551.
- Ράλλη, Α. (2003). Ο Καθορισμός του Γραμματικού Γένους στα Ουσιαστικά της Νέας Ελληνικής. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α., Α. Ράλλη, & Δ. Χειλά-Μαρκοπούλου (επιμ). *Το Γένος*. Αθήνα: Πατάκης. 57-100.
- Ράλλη, Α. (2005). *Μορφολογία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ράλλη, Α. (προσεχώς). *Καταγραφή και Μελέτη της Διαλέκτου Κυδωνιών και Μοσχονησίων*. Υπουργείο Αιγαίου.
- Rohlfs G. (1977). *Grammatica Storica dei Dialetti Italogreci*. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.,
- Σακκάρης, Γ. (1940). Περί της Διαλέκτου των Κυδωνιέων εν συγκρίσει προς τας Λεσβιακάς. *Μικρασιατικά Χρονικά* 3.
- Συμεωνίδης, Χ. (1975). Η Νεοελληνική Υποκοριστική Κατάληξη –κα, κας. Φίλτρα, *Τιμητικός τόμος Σ. Καψωμένου*. Θεσσαλονίκη. 403-417.
- Τσοπουρίδης, Θ (1998). *Λεξικό της Ποντιακής Διαλέκτου*. Θεσσαλονίκη: Όμηρος.